

Науковий вісник Чернівецького університету імені
Юрія Федьковича: Історія. – № 1. – 2022. – С. 145–154
History Journal of Yuriy Fedkovych Chernivtsi National
University. – № 1. – 2022. – pp. 145–154
DOI <https://doi.org/10.31861/hj2022.55.145-154>
hj.chnu.edu.ua

УДК 94(477.85) «17/18»:271.222

© Іван Воротняк* (Чернівці)

БУКОВИНСЬКІ ЛИПОВАНИ: ПОЯВА НА ТЕРИТОРІЇ КРАЮ І ЗНАЧЕННЯ ЕТНОНІМА В УСНІЙ ТРАДИЦІЇ

У статті автор аналізує зміст усних свідчень, наявних у середовищі буковинських липован про час і обставини переселення їхніх предків на територію краю, а також етимологію етноконфесіоніма «липовани». Як відзначають дослідники, серед сучасних старообрядців і досі побутують усні оповідання, в яких зафіксований процес розселення у володіннях Габсбургів. Зазвичай носіями усної традиції виступають представники старшого покоління, які у свою чергу чули розповіді від своїх батьків. Вони і передають інформацію наступним поколінням. Практично всі липовани, незважаючи на свій вік, демонструють свою обізнаність із цього питання.

Буковинські липовани називали себе так, не вбачаючи в цьому нічого осудного. Як пояснювали самі інформатори, це робилося для того, щоб про них не дізналися росіяни. Дослідники вважають таке пояснення логічним, зважаючи на пережиті гоніння після реформи патріарха Никона.

Ключові слова: Буковина, липовани, росіяни-старообрядці, етноконфесіонізм, усна традиція.

Ivan Vorotniak (Chernivtsi)

THE BUKOVYNIAN LIPOVANS: EMERGENCE ON THE TERRITORY OF THE REGION AND THE MEANING OF THE ETHNONYM IN THE ORAL TRADITION

Abstract. In this article, the author analyzes the content of oral evidence available among the Bukovynian Lipovans about the time and circumstances of the resettlement of their ancestors to the territory of the region, as well as the etymology of the ethno-confession name «Lipovans». As the researchers note, among modern Old Believers there are still oral stories that record the process of settling in the possessions of the Habsburgs. Usually, representatives of the older generation act as carriers of the oral tradition, who, in turn, heard stories from their parents. They pass on information to the next generation. Almost all Lipovans, despite their age, demonstrate their awareness in this matter. Note that their level of awareness depends on their personal interest in their own past and on the amount of accumulated facts. Usually such legends exist in the form of a tribal tradition.

In the folk environment, several variants of legends about the appearance of the ethnonym «Lipovans» have developed. They are based on: a) characteristics of the terrain; b) the names of the original settlements; c) the names of the leaders. The most popular opinion is that the first settlers settled in linden forests, that is, the term «lipovan» comes from the name of the linden tree.

Bukovynian Lipovans called themselves that, not seeing anything sane in it. As the informants themselves explained, this was done so that the Russians would not find out about them. Researchers consider this explanation logical, given the previous persecution after the reform of Patriarch Nikon.

In everyday life, a certain distinction was formed in the use of terms, each of which occupied its own

* к.і.н., доцент кафедри всесвітньої історії Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича.

PhD in History, Associate Professor, Department of World History, Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University.

orcid.org/0000-0003-2383-0202

e-mail: i.vorotnyak@chnu.edu.ua

sphere: in everyday use and in publications on everyday topics – «Lipovans»; in publications that cover the life of the community – «Russian-Lipovani»; in church life – «Old Believers». Such a division of spheres of application also determines the further coexistence of the ethnonym «Lipovans» and the accompanying designations of the Bukovynian Old Believers diaspora.

Keywords: Bukovyna, Lipovans, Russian Old Believers, ethno-confessional name, oral tradition.

Буковина – історико-географічний регіон України, на території якого здавна мирно співіснував цілий ряд етнічних спільнот. Поліетнічність і поліконфесійність населення краю зумовлена його прикордонним статусом. Коли в 1774 р. австрійські Габсбурги відібрали цю територію у молдавських воєвод – васалів Оттоманської Порти, поруч з найбільш давніми і кількісно домінуючими жителями Буковини, якими були православні русини (українці) і молдавани (румуні), почали селитися представники інших етнічних груп – німці, поляки, угорці, словаки та ін. Умови толерантності, що сформувалися на Буковині під час правління Габсбурзької династії, дозволили всім народам краю зберегти свою етнічну культуру і конфесійну самобутність¹. Саме віротерпимість стала тим визначальним фактором, який з кінця XVIII ст. залучав сюди переслідуваних у Росії старообрядців, званих на батьківщині «розкольниками» або «старовірами»².

Феномен старообрядництва з моменту своєї появи і ось вже більш ніж три століття привертає увагу багатьох дослідників. Вивченням різних аспектів цього явища займалися як церковні діячі, так і вчені різних напрямів. У публікаціях XIX ст. термін «липовани» виводили з назви філіповської згоди. Така версія переходила в минулому з однієї публікації в іншу, але з різним до неї ставленням. Наприклад, А. Стадницький, автор статті, опублікованої в «Кишиневских епархиальных ведомостях», з певною обережністю зазначав: «Розкольники різних сект відомі під загальним ім'ям «липова» або «пилипонів». Ця назва відома в Румунії і в Буковині, вказує з усією вірогідністю на першопочаткових поселенців розколу в Бессарабії, які належали до Філіпової згоди»³. Подібна версія була продубльована в таких солідних довідкових виданнях, як «Енциклопедичний словник» Ф. А. Брокгауза, І. А. Ефрона, а також «Гранат». «Липовани – старообрядці філіповської згоди, які виселились у XVIII ст. за кордон в Буковину, Румунію, Пруссію», – повідомлялось, зокрема, в енциклопедичному словнику «Гранат»⁴. Як відзначає В. Ліпінська⁵, категоричність, притаманна енциклопедичним виданням, не дозволила авторам відобразити ні суперечливого ставлення до терміна, ні різноманітності релігійних поглядів росіян, які розселялися за межами російської держави.

Стосовно етимології етноніма «липовани» існували різні точки зору. Так, австрійський учений-натураліст кінця XVIII ст. професор Львівського університету Б. Гаке виводив походження назв «липовани» або «пилипони» від слов'янського слова «липа, липовое дерево», оскільки «вони виготовляли з нього домашнє начиння»⁶.

Дослідження історії і культури липован буковинськими науковцями почалося в кінці XIX ст. В цей час з'являється низка публікацій, переважно етнографічного характеру. Дослідник етносів Буковини, етнограф-аматор Д. Дан виводив етнонім «липовани» від імені «Філіп» («пилипони») і відзначав, що сусіди називали їх «филипованами» або коротко «липованами»⁷.

Сучасні чернівецькі дослідники М. Чучко і А. Гостюк схиляються до думки, що найбільш вірогідно етнонім «липовани» слід виводити від назви «филипповцы», який на території Молдавського князівства трансформувався в «липовани». Як впевнені історики, на користь цього твердження свідчить одна з найбільш давніх згадок носія такої назви на досліджуваній території. Це якийсь «Глігораш, липован», який фігурує в подвірному переписі населення Молдавії 1774 р. серед жителів с. Вашківці Черемошської округи Чернівецької волості. Причому назва «липовани» виступає в цьому випадку як явно усталений етнонім⁸.

У статті В. Ліпінської⁹ проаналізовані різні назви, що використовувались для позначення російських старообрядців, які переселялись до Південно-Східної Європи, в тому числі їхні самоназви. Дослідниця також простежує походження і моделювання етнонімів та конфесіонімів. Автор фокусує увагу на найбільш вживаному етнонімі «липовани», який сьогодні поширений не лише в середовищі росіян, які живуть на території Румунії, а й тих, хто розселився в Болгарії, Молдові, Україні, Росії.

Автори монографії, присвяченої історії та культурі бессарабського старообрядництва,¹⁰ на основі аналізу змісту усного переказу про переселення липован на Буковину і заснування Білокриницької митрополії, стверджують, що в його основі лежать реальні історичні події, що відбувались у 1782 р. й поклали початок організованому переселенню старовірів на територію краю.

Метою нашої публікації є аналіз усної традиції, наявної в середовищі липован стосовно переселення їхніх предків у володіння Габсбургів, і з'ясування питання – наскільки ці перекази можна співвідносити з реальними історичними подіями.

Зasadничою підставою для розрізнення «своїх» від «чужих»: євреїв, вірмен, німців, румунів, українців – слугувала і продовжує слугувати у старообрядців належність до їхньої древлеправославної віри¹¹. Саме релігійна самоідентифікація суттєво відрізняла липован від українського і східнороманського населення краю, яке також належало до православного віросповідання. За весь час свого перебування в межах краю старообрядцям вдалося зберегти свою унікальну матеріальну і духовну культуру, чому до певної міри сприяла їхня замкнутість і норми поведінки в іноетнічному (інорелігійному) оточенні.

Визначною подією в історії старообрядців стало відселення з дельти Дунаю на північ, у Буковину. Це пересування означало перехід з-під турецького панування на землі Австро-Угорської імперії. Дозвіл на переселення дав імператор Йосиф II, до якого звернулися липовани. Приводом до цього, згідно з даними усної традиції, послужив порятунок рибалками якогось високопоставленого пана. На знак подяки він обіцяв допомогу у влаштуванні справ старообрядців, для яких найбільш важливою справою було будівництво власної церкви. Історія про переселення передавалася липованами в різних варіантах. Порівняння цих переказів демонструє, як у свідомості народу збільшувалася значимість події через підвищення рангу героя.

В усіх переказах вказується, що в дельті Дунаю рибалки врятували австрійського підданого, а саме: а) невідомого пана, якого переслідували розбійники; б) імператорського генерала під час війни з турками; в) чиновника, на якого під час вимірювання фарватеру річки напали турки; г) посланця австрійського двору, який вижив після корабельної аварії; д) родича імператора, який потрапив до рук розбійників. Далі розповідається про візит рибалок до імператора¹².

Перекази про заснування Білокриницької ієрархії і донині побутують у народній пам'яті місцевих старообрядців. У 1986 р. дослідники записали переказ від місцевих старожилів: «Як наші церкву отримали? Австрійський міністр був, і поїхав він на низ, до Румунії. Не було машин тоді, як фаєтон такий – він їхав, і напали на нього розбійники. А наші старообрядці біля дороги в полі працювали, і вони прогнали розбійників. А наших тоді не чіпали, бо відважні були. Він і розпитав, хто ви такі, я вас нагородити хочу. Вони кажуть – не треба, наш селянський обов'язок врятувати людину. А їх тоді російська влада переслідувала сильно. Він запитує: що вам потрібно, я можу зробити. Вони кажуть: нас тут п'ять поселень, ми обговоримо. І вирішили – будемо просити, де нам побудуватися. Хочемо побудувати свою церкву, щоб відновити єпископа. Дійшло це до російської влади. Питають, хто це дав їм дозвіл. Кажуть – імператор Франц Йосиф дозвіл дав єпископа зробити. Стали вони думати, де такого єпископа знайти, який залишився непохитний. У Палестині, Італії є ще священики живі, тільки мирувати маслом потрібно. Знайшли одного, у відставці, в Константинополі, в Греції був. Вони тоді були під владою турків. Як тепер колонізація. Як американці тепер. Він був грек, чи болгарин? – грек! Він був у місті Боснії. Турецька влада почала на нього зводити наклеп, строги турки в ті часи були.

І ось прийшли до нього просити, щоб він спільно служив, але без пенсії. Ось так, ось так розповіли все, а син його Андрій перекладає йому, це, мовляв, російські люди, вони в забутті давно, і потрібен їм священик. А він був 23 покоління з поповичів, освічена людина. Вони кажуть, що обливанців католики збили [з пантелику], похитнулася віра.

Ну, він згоден. Виїхали сюди, Дунай переїхали, в Австрію привезли. У Білу Криницю. Правителі дозволили. І підвели його під миропомазання священне.

Царю доповіли – відкрили митрополію в Австрії. Він тоді сказав «Піду війною». Він злякався, викликав його з Криниці, а той поставив вже двох або трьох священиків. Він йому запропонував: або повернися в Константинополь, з двох – одне, або в довічне заслання. Він сказав: «На заслання, я усвідомив справжню віру». Він там жив безвиїзною, у в'язниці був. У той час кордони не охоронялися, пробиралися всіляко. І диякони. Звали його Амбросій! Там він і помер»¹³.

Отже, в липованській традиції є історичне зерно: старовіри справді розмовляли влітку 1782 р. з австрійським чиновником. Немає свідчень, урятували вони його від турків чи розбійників. Але в будь-якому випадку, традиційне пояснення, що привілеї старообрядці отримали завдяки цій зустрічі, явно беззмістовне. Австрійський капітан навряд чи міг мати настільки значний вплив на імператора, щоб вплинути на його рішення про умови поселення липован. Цю легенду необхідно розглядати як спробу пояснити хороше ставлення до липован з боку австрійської адміністрації¹⁴.

У середовищі буковинських старообрядців існувало три течії: 1) поповці або білокриницькі (народна назва – нова церква). Представники цього напрямку приймали священників від панівної церкви в інший спосіб: через миропомазання зі збереженням сану. Ця група перебувала під керівництвом священників, які приєдналися до старообрядництва від панівної церкви¹⁵. 2) біглопоповці (в народній вимові – «беспопцы» або стара церква), з 1991 р. отримали офіційну назву древлеправославні християни; 3) безпоповці, які не визнавали втікачів-священнослужителів російської православної церкви. Вважалося, що через реформи Никона (1663-1664) ця церква втратила справжнє священство. Для прихильників цієї категорії богослужіння проводилися наставниками, обраними з числа вірян¹⁶. Румунський історик Іоан Будаї Деляну виділяв також категорію «богородців» (ті, хто поклоняються Божій Матері)¹⁷. Сучасний румунський дослідник Д. Херенчук акцентує на тому, що у випадку старовірів не йдеться про «сектантські прояви», швидше навпаки – для прихильників джониконівського православ'я характерне тверде бажання зберегти старовинну віру в умовах гоніння, розпочатого проти них царською владою¹⁸.

Зазначимо, що як в українській, так і в румунській частинах Буковини місцеве неросійське населення всіх старообрядців називає липованами. Цей термін широко побутує серед самих старовірів. Однак одна частина старообрядців вважає його самоназвою, інша – прізвиськом¹⁹.

У народному середовищі склалося декілька варіантів переказів про появу етноніма «липовани». Вони ґрунтуються на: а) характеристиці місцевості; б) назвах першопочаткових селищ; в) іменах ватажків. Найбільш популярна думка про те, що перші поселенці облаштувалися в липових лісах, тобто саме від назви дерева липа походить термін «липовани». У переказах говориться також про існування в минулому селищ Липово, Липовень, Липовцы, Липшино. Від якогось з цих ойконімів нібито походить термін²⁰. На думку російської дослідниці В. Ліпінської, названий конфесіонізм походить не від назви дерева, а від одного з ранніх селищ, заснованих старообрядцями на Буковині. Таким вважається с. Липовень (Соколинці, південна частина Буковини, Румунія)²¹.

Назви сільських поселень часто мають декілька варіантів. Можливо, всі вищезазначені відносилися до одного населеного пункту, але їх могло бути і декілька. Перші поселення мігрантів часто були таємними та існували недовго. В даному випадку суттєвою є не кількість населених пунктів, а те, що з наведених вище ойконімів з найбільшою ймовірністю конструюється етнонім (Липово – липовани, Липовень – липовенцы, через втрату звука ц – Липова, а потім озвучування в липовани). Назва с. Липовень є румунізованим російським топонімом. Можна припустити заміну російських суфіксів на прийняті в румунській мові: рос. – Лип + ов + ц + и на рум. – Lîrov + enî. Відповідно жителі будуть названі lîroveni. Як вважає В. Ліпінська, назва жителів селища Липовцы або Липовень на Буковині, прижившись на півдні, в Добруджі, отримала нове осмислення як позначення людей, що живуть у липових лісах²².

Перша документальна згадка слова «липовани», вжитого відносно старообрядців, датується 1880-ми рр. У цей час прагнення старовірів до створення власної ієрархії збіглося з намірами уряду Австрії колонізації незаселених земель. У 1781-1788 рр. велося листування між чиновниками та імператором, у якому старообрядці називалися липованами (lîroveni), як, мабуть, вони самі представилися австрійським урядникам. Отже, можна припустити, що цей термін, народжений у російському середовищі, вже увійшов як самоназва і назви переселенців у розмовну мову жителів Подунав'я. Подальші історичні події сприяли поширенню і закріпленню терміна «липовани».

У 1783 р. до Буковини прибули двоє представників старовірів – Олександр Алексєєв і Никифор Ларіонов для ознайомлення з місцевими природними умовами. Посланці зустрілись з очільником краю – бароном Карлом фон Енценбергом, який люб'язно їх прийняв. Під час зустрічі було досягнуто домовленостей про умови переселення, проживання і надання пільг з боку місцевої влади²³.

Побоюючись, що підтвердження обіцянок генерала Енценберга затягнеться, старообрядницькі депутати у супроводі угорського підданого Мартіна Ковача вирушили до Відня, де й були прийняті імператором²⁴. Вони звернулися до монарха з такими проханнями: 1) про видачу для них грамоти про привілеї, наданих їхнім одновірцям; 2) про забезпечення їх грошовою сумою, необхідною для зворотного шляху; 3) про видачу для них паспортів. Того ж дня імператор віддав усі необхідні розпорядження щодо задоволення прохань старообрядців, і президент придворної військової ради Андреас фон Гадік наступного дня надіслав копії цих розпоряджень буковинському крайовому управлінню, львівському генеральному командуванню і угорській владі²⁵. Отже, перекази зберегли раціональну основу – розмова з австрійським підданим і візит липован до Відня.

Великі привілеї, надані старовірам (наділення землею, будівельними матеріалами, звільнення на три роки від державних повинностей, звільнення ремісників від промислового податку і головне – дозвіл мати власне духовенство), безперечно, були привабливі для росіян як за кордоном, так і на батьківщині. Вищезазначені факти зумовили престижність мікроетноніма «липовани»²⁶.

Значимість нових поселень особливо зросла після того, як старообрядцям вдалося схилити на свій бік єпископа Амвросія, таємно вивезти його з Константинополя і доставити в Білу Криницю. Цілком природно, що зміцнення білокриницької згоди і збільшення чисельності її прихильників сприяли подальшому впровадженню терміна «липовани» як самоназви²⁷.

Висвітлені вище події стали причиною переселення російських старовірів з різних місць Молдови та Південної Бессарабії на Буковину, в тому числі і 20 сімей на чолі з Мартином Липованином, які заснували в 1787 р. с. Климівці (південна частина Буковини, Румунія). «Необхідно зауважити, – пише румунський дослідник Г. Анфімов, – що всі буковинські липовани називали себе так, ніколи не заперечували цього, не бачачи в цьому нічого поганого. В усіх рукописах, до яких в нас був доступ, ми не знайшли пояснень до походження цієї назви. Тільки один старий [респондент] в 50-х рр. (XX ст.) сказав нам: “Так треба, щоб не знали про нас росіяни”. Пояснення, вважаємо, цілком логічне, якщо взяти до уваги, що довелося їм пережити, коли їх винищували свої ж брати-росіяни»²⁸.

З теорією В. Ліпінської фактично погоджується румунський дослідник історії старообрядництва Ф. Кириле, який висунув обґрунтовану версію походження етноніма «липовани» від назви однойменного поселення, заснованого російськими переселенцями після 1769 р. На користь своєї гіпотези вчений наводить ряд аргументів, спираючись при цьому як на австрійські, так і на румунські джерела:

1. Відомо, що назва «липовани» щодо російських старообрядців почала вперше використовуватися на території Буковини. Австрійські і румунські документи, виявлені останнім часом у віденських, яських і чернівецьких архівах, підтверджують, що предки росіян-липован жили на Буковині ще з тих часів, коли вона входила до складу турецьких володінь. Саме тут, у Сучавському повіті, існувало кілька старообрядницьких поселень. Найперше з старообрядницьких селищ на Буковині – це Соколинці. Воно утворилося на території володінь монастиря Драгомирна, в глухому липовому лісі, на лівому березі річки Драгомирна, навпроти с. Митока-Драгомирна, на відстані 500 метрів від нього. Назву Соколинці цьому населеному пункту дали самі його жителі – російські старообрядці. Ця назва і донині добре відома в старообрядницькому середовищі²⁹.

2. У «Сказанні про старовірів, які живуть у Молдавії» розповідається, що в 1742 р., за доносом на соколинських старообрядців одного чиновника-хабарника, вони були викликані в столицю Молдови – Ясси і тут «перед правителем Міхаєм Раковіцею і цілим собором давали пояснення про себе і про свої вірування». Представник старообрядців чернець Тихон свідчив: «Ми прийшли в цю Волощину (тобто Валахію – так називали тоді Румунське князівство) в літо 7232 (тобто в 1724 р.) у дні господаря Міхая – воєводи всієї Молдавії». У той час, поряд з назвою Соколинці, в лексиці місцевих жителів румунів побутувала вже й друга його назва – Липовень (рум. *Lipoveni*). Від цього саме селища і походить загальна назва (етнонім) «липовани» щодо російських старообрядців³⁰.

3. Підтвердженням того, що назва липовень (або липовань) пішла від місця постійного проживання російських старообрядців на землях монастиря Драгомирна, є й те, що там, де російські старообрядці осіли і заснували селище Соколинці, ріс густий липовий ліс. Там вони жили спочатку в землянках і, побудувавши собі церкву, сповідували свою віру. Безсумнівно, сам термін Липовень (рум. *Lipoveni*) є похідним від російського іменника липа (липа > лип + ован; лип + вень > липован

– липовень). При цьому є всі підстави вважати, що слово «липа» перейняло місцеве румунське населення від старообрядців, які оселилися там. До цього варто додати ще й те, що назва Липовень або липовани не пішла від самих старообрядців, а їх стало так називати місцеве румунське населення, з яким старообрядці-соколинці безпосередньо контактували. Унаслідок цього перших російських старообрядців, які оселилися в липовому лісі володін Драгомирненського монастиря, в старообрядницькому середовищі називали соколинці, а в середовищі місцевого румунського населення – липованами (рум. *Lipovani*; *lipoveni*) – тобто тими, хто живе в липовому лісі³¹.

Етнонім «липовани» (*die Lipowaner*) стосовно росіян-старообрядців, які проживають на території Молдови, вперше зустрічається в австрійських офіційних документах ще з 1777 р., коли старообрядницьке селище Соколинці було виявлене представниками австрійської адміністрації під час проведення перепису монастирських володінь.

4. Аж до приєднання північної частини Молдавії до Австрійської імперії (1775 р.) і перетворення її в австрійську провінцію під назвою Буковина, назви Соколинці і Липовень вживали паралельно як неофіційні назви одного й того ж населеного пункту. Однак з 6 серпня 1786 р., на підставі імператорського декрету, Липовень (*Lipoweny*) стало офіційною назвою с. Соколинці³².

5. З нагоди реорганізації Буковини за дорученням імператора Йосифа II австрійські дослідники більш поглиблено, ніж це зробили російські історики, стали вивчати походження і соціально-економічне становище населення провінції. У цьому ж контексті вони детально досліджували й історію російських липован.

6. У 1777 р. військовий адміністратор Буковини генерал К. фон Енценберг особисто інспектував Буковину, в тому числі й Соколинці, а в 1779 р. провів і перший перепис населення Буковини, в якому, зокрема, згадується, що в с. Липовень уже проживало тоді 15 сімей липован. Генерал Енценберг надав Йосипу II вичерпну інформацію про буковинських і молдавських липован у своїх реляціях за 1777-1786 рр. У цих же документах вперше згадується термін «липовани» (нім. *die Lipowaner*), який він, ймовірно, перейняв від місцевої влади, з якою старообрядці підтримували постійні контакти³³.

На карті Буковини – додатку до імператорського декрету від 6 серпня 1786 р. зафіксовані подвійні назви багатьох населених пунктів, одна з яких вказувала на національне походження їхніх мешканців: Митока-Драгомирна-Липовень, Климеуць-Липовень, Ступка-Липовени, Бретешть-Липовень, Манолі-Липовень та ін.³⁴. Поява на карті Буковини подвійних назв одного і того ж населеного пункту мотивується тим, що австрійський уряд уникав створення багатонаціональних поселень з метою недопущення небажаних міжнаціональних конфліктів. Тому колоністів (липован, русинів (українців), німців, румунів з Трансильванії та Марамурешу, поляків з Галичини, чехів та ін.) селили окремо, наділяючи їх землею і лісом³⁵.

Отже, в декреті від 6 серпня 1786 р. російські старообрядці офіційно називаються липованами, а українці – русинами, гуцулами. Термін «липовани» став, відповідно, синонімом слова старовіри або старообрядці, позначаючи «чистих росіян, вихідців з самого серця Росії, які дотримуються старої віри дониконівських обрядів»³⁶. З тим фактом, що ця назва походить не від самих російських старообрядців, а від іновірців, і лише після цього вони почали називати себе липованами, погоджуються майже всі дослідники³⁷.

Як вважає С. Феноген, причиною запровадження австрійською владою терміна «липовани» в офіційний документообіг послужили дипломатичні міркування, оскільки, даючи старообрядцям дозвіл заснувати на Буковині власну ієрархію, Австрія намагалася не входити в конфлікт зі своїм сусідом – Росією. Тож термін «липовани» став використовуватися для «прикриття» росіян, які опинилися за кордоном, наважились зберегти свою мову, стару православну віру, обряди і звичаї, яких Росія не визнавала³⁸.

Ряд етимологічних переказів побутує до нашого часу в с. Липовани (Вижницького р-ну), причому вони стосуються як самого етноніма, так і похідної від нього назви села. Найчастіше можна почути, що етноназва виникла як прізвище: воно натякало на убогий вигляд перших поселенців, які ходили в лаптях, плетених із липової кори. А назва села нібито вказує на те, що в селі з давніх-давен росло багато лип³⁹. Під час польових досліджень у 1995 р. науковці зафіксували переказ, згідно з яким предки старовірів прибули на терени краю «з тих місць, де

була липа». Для посилення авторитетності інформації, респондент посилався на той факт, що «саме так мені старі говорили»⁴⁰.

Сучасні старообрядці сприймають свою історичну назву й самоназву, під якою їх стільки часу знали на Буковині, по-різному. У липованських селах подеколи вживають її як паралельну самоназву ще й досі, тож від старожилів із Білої Криниці чи Липован можна почути: «Ми себе називаємо липованами»⁴¹. Натомість більшість представників чернівецької громади сприймають історичну етноназву вже як прізвисько. На таке сприйняття впливає й позиція настоятеля старообрядницького храму в Чернівцях о. Леонтія (Варварича), який навіть вважає її образливою. Мовляв, вона стосувалася лише безпоповців-філіповців, а прикладення такої назви до буковинських старообрядців-поповців є цілковитим історичним непорозумінням⁴².

Зазначимо, що в теперішній час в Румунії (у т. ч. і південній частині Буковини) поряд з етнонімом «липовани» вживається ускладнений термін «росіяни-липовани» і позначення конфесійної належності – «старообрядці». Спроби виділити будь-яку з назв як пріоритетну викликають напруженість у суспільстві. Представники цієї групи російського народу в інших місцях розселення називаються липованами. Тому ускладнену конструкцію (росіяни-липовани) можна назвати скоріше адміністративною, ніж народною⁴³.

Підсумовуючи вищевикладене, можемо констатувати, що в середовищі старообрядців і досі побутують усні перекази про обставини переселення їхніх предків на Буковину. Носіями історичних знань здебільшого є люди старшого і середнього віку, які чули розповіді від своїх батьків і передають їх молодшим, тим самим виступаючи сполучною ланкою у діалозі поколінь. Як свідчать матеріали польових досліджень, практично кожен представник цих вікових груп може повідомити якісь факти, що стосуються історичного минулого старообрядців. Однак ступінь їх обізнаності різний, залежить від особистого інтересу до своєї історії та від обсягу накопиченої інформації. В основі усних переказів лежать реальні історичні події, що передували переселенню старообрядців на територію Буковини і визначили подальший процес їхнього розселення на території краю (зустріч з австрійським викопосадовцем, який порадив їм перебратися у володіння Габсбургів, аудієнція в імператора і надання останнім розпоряджень про пільги на час освоєння на новій Батьківщині).

У побуті склалося певне розмежування у вживанні термінів, кожен з яких зайняв свою сферу: в розмовній мові і в публікаціях на побутові теми – липовани, в публікаціях, що відображають життя громади, – росіяни-липовани, у церковному житті – старообрядці. Схожий розподіл сфер вживання зумовлює й подальше співіснування етноніма «липовани» і супутніх позначень буковинської старообрядницької діаспори.

¹ А. Гостюк, М. Чучко, *Обстоятельства появления и динамика численности старообрядцев-липован на Буковине в конце XVIII – начале XX вв.* [Circumstances of appearance and population dynamics of Lipovan Old Believers in Bukovyna in the late 18th – early 20th centuries], in Липоване. История и культура русских-старообрядцев, Вып. 1, Одесса, 2004, с. 33.

² *Die Bukowina. Eine Allgemeine Heimatkunde = Буковина. Загальне краєзнавство*, Чернівці, Зелена Буковина, 2004, с. 35.

³ А. Стадницкий. *Состояние раскола и сектантства в Бессарабии (из отчетов миссионеров за 1887 г.)* [The state of schism and sectarianism in Bessarabia (from the reports of the missionaries for 1887)], in Кишиневские епархиальные ведомости, 1888, № 8, 15 апреля, с. 322.

⁴ П. Ир. *Липованы* [Lipovans], in Энциклопедический словарь. Изд. Ф. А. Брокгауза-И. А. Ефрона, Т. XVII, Санкт-Петербург, 1896, стб. 722; *Липоване* [Lipovans], in Энциклопедический словарь Гранат, Т. 27: Лемуры-Майков, Москва, Изд. тов. А. Гранат и К°, 1913, стб. 178.

⁵ В. Липинская. *Этнонимы и конфессионимы русского населения в Румынии* [Ethnonyms and Confessionims of the Russian population in Romania], in Этнографическое обозрение, 1998, № 5, с. 49.

⁶ Б. Боднарюк, М. Чучко. *Старообрядческое население Буковины в описании австрийского натуралиста конца XVIII в. Балтазара Гаке* [The Old Believer population of Bukovyna in the description of the Austrian naturalist of the end of the 18th century Balthazar Gaquet], in Липоване: история и культура русских-старообрядцев, Вып. 5, Одесса, 2008, с. 28.

- ⁷ D. Dan. *Die Lippowaner, in Die Österreichisch-Ungarische Monarchie in Wort und Bild*. Bukowina, Wien: Verlag Eduard Beiyer, o.J., 1899, s. 282-283.
- ⁸ А. Гостюк, М. Чучко, *Обстоятельства появления и динамика численности старообрядцев-липован на Буковине в конце XVIII – начале XX вв.*, с. 38.
- ⁹ В. Липинская, *Этнонимы и конфессионимы русского населения в Румынии*.
- ¹⁰ Е. Смилянская, Н. Денисов, *Старообрядчество Бессарабии: книжность и певческая культура [Old Believers of Bessarabia: bookishness and singing culture]*, Москва, Индрик, 2007, с. 21.
- ¹¹ І. Чеховський, *Старообрядці Буковини: проблеми адаптації й збереження етнорелігійної ідентичності в сучасному суспільстві [Old Believers of Bukovyna: problems of adaptation and preservation of ethno-religious identity in modern society]*, in Науковий вісник Чернівецького університету. Філософія. Вип. 203-204, с. 159.
- ¹² Н. Субботин, *История белокриницкой иерархии [History of the Belokrinitzskaya hierarchy]*, Т. 1, Москва, 1874, с. 116-118.
- ¹³ Е. Смилянская, Н. Денисов, *Старообрядчество Бессарабии: книжность и певческая культура [Old Believers of Bessarabia: bookishness and singing culture]*, Москва, Индрик, 2007, с. 21.
- ¹⁴ Е. Смилянская, Н. Денисов, *Старообрядчество Бессарабии*.
- ¹⁵ Д. Хренчук, *Сообщество русских липован в Буковине. Размышления [Community of Russian Lipovans in Bukovyna. Reflections]* in Липоване. История и культура русских-старообрядцев, Вып. 3, Одесса, 2006, с. 145.
- ¹⁶ Д. Хренчук, *Сообщество русских липован в Буковине. Размышления*.
- ¹⁷ М. Чучко, Б. Боднарюк, *«Краткие замечания о липованах Буковины одного трансильванского румына в начале XIX века»* in Липоване. История и культура русских-старообрядцев, Вып. 2, Одесса, 2005, с. 50.
- ¹⁸ Д. Хренчук, *Сообщество русских липован в Буковине. Размышления*, с. 145.
- ¹⁹ В. Липинская, *Этнонимы и конфессионимы русского населения в Румынии [Ethnonyms and confessions of the Russian population in Romania]*, in Этнографическое Обозрение, 1998, № 5, с. 49.
- ²⁰ В. Липинская, *Этнонимы и конфессионимы русского населения в Румынии*, с. 50.
- ²¹ В. Липинская, *Этнонимы и конфессионимы русского населения в Румынии*, с. 51.
- ²² В. Липинская, *Этнонимы и конфессионимы русского населения в Румынии*, с. 52.
- ²³ И. Воротняк, *История и культура буковинских липован в научном наследии Григория Купчанко [History and culture of the Bukovynian Lipovans in the scientific heritage of Hryhoriy Kupchanko]* in Липоване. История и культура русских-старообрядцев, Вып. 5, Одесса, 2008, с. 74.
- ²⁴ М. Сайко, *Возникновение старообрядческих поселений на Буковине [The emergence of Old Believer settlements in Bukovyna]* in Старообрядчество: история, традиции, современность, Москва, Издательский отдел Музея истории и культуры старообрядчества, 1994, с. 32.
- ²⁵ Г. Купчанко, *Поселение русских старообрядцевъ въ Буковине [Settlement of Russian Old Believers in Bukovyna]* in Исторический вестникъ, Историко-литературный журналъ, 1898, №7. Июль, с. 189.
- ²⁶ В. Липинская, *Названия селений в Румынии [Names of villages in Romania]*, URL: <http://samstar-biblio.uscoz.ru/publ/189-1-0-249>
- ²⁷ В. Липинская, *Этнонимы и конфессионимы русского населения в Румынии*, с. 52.
- ²⁸ Цит. за: Н. Абакумова-Забунова Н, *О названии и самоназвании русских старообрядцев Молдовы [About the name and self-name of the Russian Old Believers of Moldova]*, in Revista de etnologie și culturologie, 2013, Vol. XIII–XIV, с. 89.
- ²⁹ Ф. Кирилэ, *О генезисе этнонима «русские липоване» [On the genesis of the Ethnonym «Russian Lipovans»]*, in Старообрядчество. История, культура, современность. Материалы, Т. II, Москва, 2007, с. 107.
- ³⁰ Ф. Кирилэ, *О генезисе этнонима «русские липоване»*, с. 108.
- ³¹ Ф. Кирилэ, *О генезисе этнонима «русские липоване»*, с. 109.
- ³² Ф. Кирилэ, *О генезисе этнонима «русские липоване»*, с. 110.
- ³³ Ф. Кирилэ, *О генезисе этнонима «русские липоване»*.
- ³⁴ Ф. Кирилэ, *О генезисе этнонима «русские липоване»*.
- ³⁵ Ф. Кирилэ, *О генезисе этнонима «русские липоване»*, с. 111.
- ³⁶ Ф. Кирилэ, *О генезисе этнонима «русские липоване»*.
- ³⁷ А. Красовски, *Научный переполох вокруг этнонима «липоване» и его народная этимология [Scientific commotion around the ethnonym «Lipovans» and its folk etymology]*, in Голоса Сибири. Литературно-художественный альманах, Вып. 6, Кемерово, Кузбассвузиздат, 2007, с. 1134.

³⁸ А. Красовски, *Научный переполох вокруг этнонима «липоване» и его народная этимология*, с. 1135.

³⁹ І. Чеховський, *Трансформація старожитньої традиції в сучасному старообрядницькому середовищі Чернівців* [Transformation of ancient tradition in the modern Old Believer environment of Chernivtsi], in Етнос. Культура. Духовність. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції «Інноваційні моделі розвитку туристичної інфраструктури України. Буковинське та світове старообрядництво: історія, культура, туризм», Чернівці, 23-24 вересня 2006 р., Ч. 2, Чернівці, 2006, с. 285.

⁴⁰ В. Липинская, *Исторические предания липован*, с. 53.

⁴¹ І. Чеховський, *Трансформація старожитньої традиції в сучасному старообрядницькому середовищі Чернівців*, с. 285.

⁴² І. Чеховський, *Трансформація старожитньої традиції в сучасному старообрядницькому середовищі Чернівців*.

⁴³ В. Липинская, *Этнонимы и конфессионимы русского населения в Румынии*, с. 53.

References

1. N. Abakumova-Zabunova N. O nazvanii i samonazvanii russkikh staroobryadcev Moldovy [About the name and self-name of the Russian Old Believers of Moldova], in Revista de etnologie și culturologie, 2013, Vol. XIII–XIV, s. 86-95.
2. B. Bodnaryuk, M. Chuchko. Staroobryadcheskoe naselenie Bukoviny v opisaniі avstrijskogo naturalista konca XVIII v. Baltazara Gake [The Old Believer population of Bukovyna in the description of the Austrian naturalist of the end of the 18th century Balthazar Gaquet], in Lipovane. Istoriya i kul'tura russkikh rossiiyan-staroobryadcev, Vyp. 5. Odessa, 2008, s. 19-30.
3. I. Chekhovskiy. Staroobriadtsi Bukovyny: problemy adaptatsii y zberezhennia etnorelihiinoi identychnosti v suchasnomu suspilstvi [Old Believers of Bukovyna: problems of adaptation and preservation of ethno-religious identity in modern society], in Naukovyi visnyk Chernivetskoho universytetu. Filosofiia. Vyp. 203-204, Chernivtsi, 2004, s. 158-165.
4. I. Chekhovskiy. Transformatsiia starozhytnoi tradytsii v suchasnomu staroobriadnytskomu seredovyshchi Chernivtsiv [Transformation of ancient tradition in the modern Old Believer environment of Chernivtsi], in Etnos. Kultura. Dukhovnist. Materialy mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii «Innovatsiini modeli rozvytku turystychnoi infrastruktury Ukrainy. Bukovynske ta svitove staroobriadnytsstvo: istoriia, kultura, turyzm», Chernivtsi, 23-24 veresnia 2006 r., Ch. 2, Chernivtsi, s. 282-293.
5. D. Dan. Die Lippowaner [The Lippovans], in Die Österreichisch-Ungarische Monarchie in Wort und Bild. Bukowina, Wien: Verlag Eduard Beiyer, o.J, 1899, s. 282-295.
6. Die Bukowina. Eine Allgemeine Heimatkunde = Bukovyna. Zahalne kraieznavstvo [Bukovyna. General local lore]. Chernivtsi, Zelena Bukovyna, 2004, 488 s.
7. A. Gostiuk, M. Chuchko. Obstoimatel'stva poyavleniya i dinamika chislennosti staroobryadcev-lipovan na Bukovine v konce XVIII – nachale XX [Circumstances of appearance and population dynamics of Lipovan Old Believers in Bukovyna in the late 18th – early 20th centuries]. in Lipovane. Istoriya i kul'tura russkikh rossiiyan-staroobryadcev, Vyp. 1. Odessa, 2004, s. 33-40.
8. D. Hrenchuk. Soobshchestvo russkikh lipovan v Bukovine. Razmyshleniya [Community of Russian Lipovans in Bukovyna. Reflections] in Lipovane. Istoriya i kul'tura russkikh rossiiyan-staroobryadcev, Vyp. 3. Odessa, 2006, s. 141-148.
9. F. Kirile. O genezise etnonima «russkie lipovane» [On the genesis of the Ethnonym «Russian Lipovans»], in Staroobryadchestvo. Istoriya, kul'tura, sovremennost'. Materialy, T. II, Moskva, 2007, s. 104-117.
10. A. Krasovski. Nauchnyy perepoloh vokrug etnonima «lipovane» i ego narodnaya etimologiya [Scientific commotion around the ethnonym «Lipovans» and its folk etymology], in Golosa Sibiri. Literaturno-hudozhestvennyy al'manah, Vyp. 6, Kemerovo, Kuzbassvuzizdat, 2007, s. 1132-1137.
11. G. Kupchanko. Poselenie russkikh staroobryadcev v Bukovine [Settlement of Russian Old Believers in Bukovyna] in Istoricheskij vestnik, Istoriko-literaturnyj zhurnal, 1898, № 7. Iyul', s. 182-192.
12. V. Lipinskaya. Etnonimy i konfessionimy russkogo naseleniya v Rumynii [Ethnonyms and Confessionims of the Russian population in Romania], in Etnograficheskoe Obozrenie, 1998, № 5, s. 44-55.
13. V. Lipinskaya. Nazvaniya selenij v Rumynii [Names of villages in Romania], URL.: <http://samstar-biblio.ucoz.ru/publ/189-1-0-249>

14. P. Ir. Lipovany [Lipovans]. in Enciklopedicheskij slovar'. Izd. F. A. Brokgauza-I. A. Efrona, T. XVII, Sankt-Peterburg., 1896, stb. 722; Lipovany [Lipovans], in Enciklopedicheskij slovar' Granat, T. 27: Lemury-Majkov, Moskva, Izd. tov. A. Granat & K°, 1913, stb. 178.
15. M. Saiko. Vozniknovenie staroobryadcheskih poselenij na Bukovine [The emergence of Old Believer settlements in Bukovyna] in Staroobryadchestvo: istoriya, tradicii, sovremennost', Moskva, Izdatel'skij otdel Muzeya istorii i kul'tury staroobryadchestva, 1994, s. 31-50.
16. E. Smilyanskaya, N. Denisov, Staroobryadchestvo Bessarabii: knizhnost' i pevcheskaya kul'tura [Old Believers of Bessarabia: bookishness and singing culture], Moskva, Indrik, 2007, 432 s.
17. A. Stadnickij. Sostoyanie raskola i sektantstva v Bessarabii (iz otchetov missionerov za 1887 g.) [The state of schism and sectarianism in Bessarabia (from the reports of the missionaries for 1887)]. in Kishinevskie eparhial'nye vedomosti, 1888, № 8, 15 aprelya, s. 322.
18. N. Subbotin, Istoriya belokrinickoj ierarhii [History of the Belokrinitskaya hierarchy], T. 1, Moskva, 1874, 516 s.
19. I. Vorotniak. Istoriya i kul'tura bukovinskih lipovan v nauchnom nasledii Grigoriya Kupchanka [History and culture of the Bukovynian Lipovans in the scientific heritage of Hryhoriy Kupchanko] in Lipovane. Istoriya i kul'tura russkikh rossiyan-starobryadcev, Vyp. 5. Odessa, 2008, s. 71-74.